

Falskt larm om ofog?

Justitierådet Henrik Grönqvist leder arbetet på en reform av strafflagen. Han är också vice ordförande för svenska språknämnden i Finland.

I en intressant artikel i Språkbruk 3/1989 kritiserar Mats-Peter Sundström "ofoget med ordet ofog". I mångt och mycket delar jag hans uppfattning, men som straffrättsjurist anser jag det vara ett verkligt ofog, att ordet *ofog* på senare tid i finlandssvenskt vardagsspråk har börjat användas som synonym för *skadegörelse*.

Som Sundström framhåller beror betydelseförskjutningen uppenbarligen på influens från finskan. Men nu är det faktiskt så, att också det finska ordet *ilkivalta* tydligen har råkat ut för en likadan betydelseförskjutning under mycket sen tid. Enligt min erfarenhet var det först någon gång på 1970-talet som ordet i finskt tidningsspråk började användas för att beteckna meningslös skadegörelse, framför allt sådan som en del ungdomsgäng ägnar sig åt på kvällar och nätter.

Varför ordet blev så populärt i den här betydelsen är det inte så gott att veta. Det kan ha varit fråga om en överslätande eufemism. Det kan också ha varit fråga om en viss inexakthet i språkbruket, en generalisering, därför att det allra mesta av ungdomarnas störande framfart säkert var just *ilkivalta/ofog* i juridisk mening, medan bara ett fåtal verkligen gick så långt som till *vahingonteko/skadegörelse*. Dessutom är det möjligt att *ilkivalta* redan tidigare har haft något slags vag innebörd av att handlingen åtminstone kan åstadkomma skada.

Enligt de betydelsepreciseringar som Sundström har fått av Svenska språknämnden i Stockholm tycks något liknande gälla för den nuvarande sverigesvenska betydelsen hos *ofog*. Det sägs bl.a. att "*ofog* ... inte primärt (har) som syfte att åstadkomma stor skadegörelse", men "att ofoget genom olyckliga omständigheters förvållande kan få allvarliga, men icke avsedda konsekven-

ser". Och "enstaka fall av klotter på väggar kan vara ofog, men ökar klottret i omfattning övergår det till regelrätt vandalism".

Vare därmed hur som helst, juridiskt är *ofog* och *skadegörelse* dock två helt skilda saker. Till *ofog* hör över huvud taget inget syfte att åstadkomma skada, vare sig stor eller liten. Har man ett sådant syfte så döms man just för *skadegörelse*, både i Sverige och i Finland. Och den skadegörelsen kan t.ex. bestå i "enstaka fall av klotter på väggar".

Sabotage som straffrättslig term är åter någonting helt annat än *sabb*. *Sabotage* är nämligen ett så kallat allmänfarligt brott som i Sverige rentav kan leda till fängelsestraff på livstid om brottet är grovt. I det finländska förslaget till ny strafflag nöjer vi oss på den här punkten med ett maximum på tio års fängelse. Men också hos oss avser *sabotage* alltså någonting annat än väggklotter.

Men låt oss från de straffrättsliga rymderna åter sänka oss ner till den mer vardagliga företeelsen *ofog*. Stadgandet om den här ordningsförseelsen har funnits i vår strafflag ända från begynnelsen, dvs. sedan 1889, och den lyder ännu i dag så här:

Den, som å allmän väg, gata, farled, eller annat offentligt ställe, eller vid offentlig förrättning eller allmän sammankomst stör lugnet genom oljud eller svordom, eller föröfvar annat ofog, eller åstadkommer oro genom signal om eld eller annan fara, som han vet icke vara förhanden, straffes med böter ... eller fängelse ej öfver tre månader.

I finländsk juridisk terminologi har den här förseelsen alltid kallats *ofog/ilkivalta*. Ordet *ofog* kommer visserligen från tyskan, men det blir knappast sämre av det. Och

som juridisk term förefaller ordet väl valt. Själva lagtexten talar ju om den som "stör lugnet genom oljud eller svordom eller föröfvar annat ofog". "Oljud" och "svordom" nämns alltså som exempel på sådant "ofog" som paragrafen avser.

Belysande är också vad strafflagens fader, professor Jaakko Forsman, säger i sina föreläsningar i slutet av förra seklet: "Med begreppet *ofog* ... förstår man ett anständigheten och moralen kränkande beteende eller förfarande, hvarigenom framträder ett visst mått råhet eller fräckhet". Jag har svårt att se skillnaden mellan den här sekelgamla juridiska definitionen, som alltjämnt gäller, och den beskrivning av *ofog* "i modernt språkbruk" som Sundström har hämtat ur SAOB.

Vid arbetet med strafflagsreformen har vi hittills tangerat det gamla ofogsstadgandet endast i förbigående. Vi har nämligen brutit ut bestämmelsen om den som "åstadkommer oro genom signal om eld eller annan fara" och fört över den — i moderniserad form — till ett annat kapitel, där den kommer att få brottsbenämningen *falskt larm*, precis som i Sverige. I det som blir kvar av ofogsparagrafen görs i det här skedet bara en modernisering av ortografin och kommateringen. Och så tas själva brottsbenämningen *ofog* in i lagtexten. Men detta betyder alltså inte, att uttrycket först nu "får status som officiell brottsrubricering i Finland", för sådan status har det haft i långa tider i domar, saköreslängder och kriminalstatistik. Det enda "nya" är att brottsbenämningen enligt nutida bruk tas in också i själva lagtexten.

Brottsbenämningen *ofog/ilkivalta* har alltså hittills gjort god tjänst i Finland och förefallit helt adekvat: den som föröfvar ofog på allmän plats döms för ofog. Men har benämningen nu blivit obrukbar (både på svenska och på finska) därför att orden *ofog/ilkivalta* på senaste tid i icke-juridiska sammanhang har börjat brukas för att beteckna något som juridiskt sett är *skadegörelse/vahingonteko*? Det här ofoget har tydligen gått så långt, att t.o.m. finska språkvetare numera anser att "syftet med *ilkivalta* ... uttryckligen (är) att åstadkomma skada".

Men vad skall man då kalla den här förseelsen, om den hävdvunna benämningen

inte längre duger? Skall man välja den benämning som infördes i Sveriges strafflag år 1948, nämligen *förargelseväckande beteende*? Alltså två ord med elva stavelser och 26 bokstäver i stället för ett ord med två stavelser och fyra bokstäver? Och vad skall det heta på finska? *Pahennusta aiheuttava käytäytyminen*? Det förefaller att lukta dåligt översättningslån på långt håll.

Som strafflagsberedare ställs man givetvis inför större problem än detta — och alla problem får sin lösning förr eller senare. Men man känner sig nästan frestad att saluföra det korta, behändiga ordet *ofog* hos sina svenska lagberedarkolleger! De blir kanske lika förtjusta i det som de blev i ordet *häleri* som de tog i bruk år 1948! *Häleri* segrade då i konkurrensen med den föreslagna brottsbeteckningen *olovlig befattning med brotts gods* som ju är lika elegant som *förargelseväckande beteende*. Och *häleri* var — i motsats till *ofog* — ett verkligt nyord i svenskan (men användes redan i danskan och norskan). *Östergren* har bara ordet *hälare* med beteckningen "äld., sälls." och uppgiften att ordet förekommer "nästan blott" i ett ordspråk som han anför som belägg. Men på 1940-talet ansåg den svenske straffrättslärde K. J. Schlyter att ordet *häleri* var "ett verkligt fynd" som "har grävts fram ur den gammalsvenska ordskatlen". I själva verket är ordet (*Hehlerei*) dock av tyskt ursprung — liksom *ofog* — och härstammar enligt *Duden* från 1800-talet.

Slutligen kan anmärkas att själva ordet *ofog* ingalunda är okänt för den svenske lagstiftaren, även om det inte används som brottsbenämning. Men i 16 kap. 10 § brottsbalken stadgas straff för den som obehörigen "gör skada eller ofog på kista, urna, grav eller annat de dödas vilorum". I motsvarande paragraf i Finlands strafflag talas det om den som "skadar graf, eller för ofog derå". Det intressanta är att både Sveriges moderna lag och Finlands strafflag av år 1889 här gör samma distinktion, då de talar om skada *eller* ofog. Det är precis samma distinktion som man i finlandssvenskt lagspråk upprätthåller genom de båda brottsbenämningarna *skadegörelse* och *ofog*, då "illdådet" utförs någon annanstans än på död mans kista. Konstigare än så är det inte. Men det kanske blir, om ofoget med ordet *ofog* fortgår.